

A megtermékenyítés és az emberi lélek kezdete

Az utóbbi évek felduzzadó irodalma (könyvek, tanulmányok) arra utal, hogy a címben megfogalmazott kérdés nagyon időszerű. Mi ennek a magyarázata? Az, hogy az ember embrionális fejlődésének szakaszait ma behatóbban ismerjük, mint régebben. Ez pedig azt eredményezte, hogy a hagyományos értelmezésmódok új megvilágításba kerülnek, amikor a keresztény gondolkodás korunk genetikai ismereteivel találja magát szemben. Régóta foglalkoztatja ugyanis a hívő gondolkodókat a szellemi lélek eredete, vagyis a kérdés: mikor jelenik meg az értelmes egyedi lélek az embrionális fejlődésben? Vajon a megtermékenyített petesejtben már ott van? Vagy a magzati fejlődés későbbi szakasza jelentené azt a biológiai alapot, amely megfelelő feltétele a szellemi lélek befogadásának? Van-e hivatalos álláspontja erre vonatkozólag a katolikus egyháznak és mire vonatkozik az? Milyen körben lehet egyáltalán a keresztény értelmezés különböző nézeteit elhelyezni?

Kiindulásul érdemes fölidézni annak a katolikus papnak a véleménynyilvánítását, aki érzelmileg is nagy meggyőződéssel fejtette ki, hogy a lélek megjelenését az egyház tanítása szerint a fogantatás pillanatában kell időzitenünk. Hiszen – hangzik az indok – a Szepőlötelen Fogantatás hittétele kimondja, hogy Mária, *fogantatása pillanatától* mentes volt az áteredő büntől (vö. DS 2803). A hittétel azonban nem a lélek megjelenésének (animáció) időpontjára vonatkozik, hanem arra, hogy Krisztus anyját nem szennyezhetette be az áteredő bűn. A „pillanat” szó is csupán statisztál a hittételben. Az általános emberi beszédmódot használva jelképesen utal a „kezdetre”, aminek időpontját mi nem ismerjük.

Pillanat vagy folyamat?

A kérdésföltevés jogos. Az emberi lélek megjelenése az embrionális fejlődésben nyilván feltételez valamilyen kezdeti időpontot, de ez megfoghatatlan számunkra. A „pillanat” szó használata csak jelképesen fogadható el. Így használjuk a mindennapi beszédben is. Például: „Egy pillanat és visszajövök.” – A tudományos nyelv az „időpontot” használja. Amint ugyanis a mértani pontnak nincs kiterjedése, az időpontnak sincs tartambeli kiterjedése. A pillanat mint időegység nagyon sok részből tevődik össze. Van például az anyagnak olyan elemi részecskéje – egy mezontípus –, amely a pillanatnak csak kb. félmilliomod részében létezik. Utána átalakul.

Ami pedig a „megtermékenyítés” szót illeti, az nyelvtanilag egyértelműen *folyamatra* és nem *pillanatra* utal. Legalábbis az emberi megközelítés oldaláról nézve. Anthony Smith a megtermékenyítés kezdeti szakaszáról beszél, amelyben a leendő emberi lény biológiailag ugyan már meghatározott, de „az egyesülés és az első osztódás 30 óra alatt zajlik le”. „A két sejt nem egyszerre oszlik tovább.” A harmadik nap végén 12 sejt van, majd felgyorsul a sejtek osztódása. S ami a megtermékenyített petesejtet illeti, Smith is azt vallja, hogy „döntő mozzanat az életében a méhfalon történő megtapadás” (implantáció, nidáció). Ebben a folyamatban következhet be az ikresedés, a méhen kívüli terhesség, az embriómanipuláció különböző formája és a

megtermékenyített petesejt nagy százalékban való elpusztulása (kb. ötven-hetven százalék). Ez azért fontos, mert a keresztény filozófia és teológia képviselőinek a fogamzás folyamatának összképében meg kell magyarázniuk, hogy a szellemi lélek megjelenését mely időpontban látják megalapozottnak.

Történeti visszpillantás

A Szentírás nem ad eligazítást az animációra, illetve a szellemi lélek megjelenésére vonatkozólag. Helmut Krätzl az Ószövetség idevonatkozó szövegeit elemzi, és megállapítja, hogy a prófétai meghívások arról számolnak be: Isten mintegy már az anyaméhben megszólítja az embert, akit kiválasztott. Izajás így vall erről: „Az Úr hívott meg, mielőtt születtem, anyám méhétől fogva a nevemen szólított” (Iz 49,1). Jeremiás is hasonlóképpen ír (vö. Jer 1, 5). A Biblia jellemző kifejezése tehát az, amit a Sirák fia könyve úgy fogalmaz, hogy „anyánk méhétől” fogva (Sir 50, 22). Tehát az anyaméhben kibontakozó embrionális állapotot jelöli. Ez a kifejezőmód különösen jellemző a zsoltárokra. „Anyám méhétől fogva veled tartottam” (ti. Istennel), olvassuk a 71. zsoltár 1. versében. A 139. zsoltárban pedig ez olvasható: „anyám méhében te szőtted a testem” (139, 13).

A görög filozófiából a legnagyobb visszhangot Arisztotelész nézete keltette, főként Aquinói Szent Tamás közvetítésével. Eszerint az emberi magzat embrionális fejlődése során először a vegetatív (növényi) fokozaton megy át, majd a szenzitív fokon (amely megfelel az állati léleknek), míg végül – nagyjából az agy kifejlődésével – jut el az emberre jellemző, értelmes lélekkel rendelkező állapotba (anima rationalis). A szaknyelv ezt szakaszosan kibontakozó, ún. *szukcesszív animációnak* mondja, szemben a biológiai étellel egyszerre történő, ún. *szimultán animációval*. Sajátos átértelmezésben ez Haeckel darwinista filozófiai tételében kap visszhangot, miszerint az ember embrionális kibontakozása során megismétli a törzsfajlódást. Ezt a mereven fogalmazott tételt a genetika megcáfolta.

A lélek megjelenésének szimultán értelmezését Albertus Magnus már vallotta, szemben Aquinói Tamással, de sokáig visszhang nélkül. Eusebius Amort volt az a teológus, aki a 18. században, az akkori orvosi vélemények figyelembevételével nagy valószínűséget tulajdonított ennek a nézetnek. Ugyanakkor viszont a kiváló moralista és szent, Liguori Alfonz szinte biztosnak vette, hogy az emberi embrió csak egy bizonyos fejlődés után, tehát nem a fogamzás „pillanatában” kapja meg a szellemi lelket. S ez a vita voltaképpen a legmodernebb nézeteket tekintve sincs lezárva, eltekintve attól, hogy ma már a szukcesszív értelmezés nem az agy kialakulását veszi alapul, hanem a méhfalba való beágyazódást. Ez pedig jelentős fejlődés, hisz nem hónapokról, hanem napokról van szó. S bár a Szentírás beszédmódja („anyja méhétől fogva”) ebben sem arra hivatott, hogy eldöntse a lélek megjelenésének időpontját, mégis az anyaméhben való fejlődési szakaszt veszi alapul.

A genetika ma már eldöntötte, hogy a megtermékenyített petesejt az emberre van beprogramozva. Ez azonban nem dönti el a kérdést, hogy azonosítható-e ez a személyiség magvát jelentő individuális szellemi lélek megjelenésével. Az ember az életadásban társa Isten teremtő tevékenységének, amely misztérium számunkra. A genetikai fölkészítés tehát az embrionális kifejlődés legkorábbi szakaszából sem zárható ki. A genetikusok nézetét pedig szembe kell állítani a filozófus és a teológus szempontjaival, ha komolyan vesszük a tudományágak közötti együttműködést.

A filozófus kérdésföltevése

Az *Arzt und Christ* 1981/2. száma egészében ezzel a kérdéssel foglalkozik, és a modern biogenetika neves képviselőinek nézetére támaszkodva elkötelezi magát amellett a nézet mellett, melyet Hans Rotter úgy fogalmaz, hogy egyedül a himivarsejt és a petesejt „találkozásának kezdetétől számítva fogadható el a személyes lélekkel rendelkező emberi élet”. Ez nem egyéb, mint a szimultán animáció elmélete. – Mégsem lehet azt mondani, hogy a genetika eldöntötte a kérdést a szimultán animáció javára. Elég ugyanis olyan neves mai katolikus gondolkodókat idézni, mint Franz Böckle, McCormick, J. Donceel, akik ebben a kérdésben a méhfalba való beágyazódást fogadják el szilárd alapnak. Más szóval a vita egyáltalán nem zárult le a szukcesszív és a szimultán animáció képviselői között. Donceel jezsuita professzor tisztán megkülönbözteti például az „animációt” és a „hominizációt”. Előbbit az ember organikus kezdetének tekinti, utóbbit a személyes lét kezdetének. Nézetét a *Mérleg* 1985/1. száma ismerteti részletesebben. Szerinte a genetika tudománya ezt megállapítja, de a személyes létről semmit sem tud mondani. Vannak, akik azonosnak veszik az animációt a hominizációval – mondja – s vannak, akik a hominizációt – a szellemi lélek megjelenését – későbbre teszik. „Az emberi élet feltétlen védelmezői arra hajlanak, hogy azonosnak vegyék az animációt és a hominizációt. Azt állítják, hogy nemcsak az emberi organizmusnak, hanem az emberi személynek az élete is a fogamzással kezdődik.” Ebben az esetben azonban magyarázatot kell adni az embrionális fejlődés két komoly problémájára: az ikresedés és a kb. ötven-hetven százalékos embriópusztulás jelenségére.

A filozófus legkomolyabb nehézségét az ikresedés lehetősége jelenti. Hiszen a személy lényegéhez tartozik, hogy „értelmes, individuális magábanvaló”, ahogyan már Boethius meghatározta. A megtermékenyítés után sejtosztódással alakul ki az emberi embrió. A szellemi lélek azonban nem osztható, nem osztható fel. S itt nem érv az, hogy a kettős vagy többes ikresedés aránylag ritka számban fordul elő. Ez nem statisztikai kérdés. A sejtosztódás korai szakasza elvileg magában hordja az ikresedés lehetőségét. Az emberre programozott biológiai élet tehát még nem tartalmazza feltétlenül a személyes szellemi lelket. A filozófus számára ezért komoly problémát jelent az, ami a genetikus számára esetleg érthetetlen, vagy túlesik a saját területén. Nem véletlen, hogy a női petesejt és a férfi himivarsejt „találkozása” nem feltétlenül jelenti a szellemi lélekkel rendelkező személyes lét kezdetét olyan neves katolikus gondolkodók, teológusok számára, mint Aquinói Szent Tamás, Liguori Szent Alfonz, Maritain, Karl Rahner, hogy csak néhány nagy nevet említsek. Ezenkívül ezt a nézetet vallja a trienti zsinat tanítását integráló Római Katekizmus, századunk első felének olyan neves moralistái, mint Vermeersch (a *Casti connubii* sugalmazója) vagy Prümmer, a jelenben pedig Böckle, Häring és mások.

Ezzel szemben praktikus megfontolás vezeti Guardinit, Rottert és a szimultán animáció többi képviselőjét, akik azt gondolják, hogy az emberi élet kezdetétől való védelmezését csak így lehet megalapozni. Ez azonban nem igazolható megállapítás, mint arra a következtetésben utalni fogok. Az olyan megfogalmazás pedig, hogy „az emberi élet a kezdetével kezdődik” (L. Lejeune), fogalmi zsákutca, *circulus vitiosus*.

A teológus problémája

A lélek megjelenésének másik – talán még súlyosabb – problémája az, hogy a megtermékenyített petesejt ötven vagy hetven százaléka veszendőbe megy, mielőtt a méhfalba beágyazódott volna. Ez egy katolikus teológus számára nyomasztó következte-

téshez vezet. Karl Rahner is ír erről (vö. Schriften VIII. 287.). McCormick pedig úgy idézi őt, hogy egyetért véleményével. Vajon van-e olyan bátor egy mai morálteológus – veti föl a kérdést Rahner –, hogy felülvizsgálja azt a nézetét, miszerint a megtermékenyítés „pillanatában” már az egyedi, személyes léttel rendelkező új emberi lény veszi kezdetét? „Elgondolkozik-e majd azon, hogy a kezdődő emberi lények 50 százaléka veszendőbe megy, mielőtt az anyaméhbe eljutna? Olyan valódi emberekről van ugyanis szó, akik halhatatlan lélekkel rendelkeznek, s akiknek végső rendeltetése az örök élet.” – Az emberről és az üdvösségről alkotott bibliai szemléletünk és az Egyház tanításának összképe aligha engedi meg, hogy ezeket a nagy százalékban elpusztuló embriókat halhatatlan lélekkel bíró életkezdeményeknek tekintsük.

Nem véletlen, hogy a modernebb irányzat képviselői inkább a szukcesszív animáció nézetét vallják. (Hans Martin Sass szerint még II. János Pál pápa is efelé hajlott morálteológus korában.) S ha a szimultán animáció hirdetői a mai genetikusokra hivatkoznak, az előbbieket is találunk szövetségeseket a szaktudományban. A kiváló amerikai szülész-nőgyógyász professzor, Cavanagh például szintén a méhfalba tapadástól számítja az animációt. (L. Mérleg, 1970/3. sz.)

Következtetések

A megtermékenyítés kezdeti folyamata a genetikai kutatások mai ismereteinek tükrében igen részletesen feltárt jelenségsorozat a petesejt és a hímivarsejt találkozásától, a sejtosztódás útján, a méhfalba való beágyazódásig. Ebben a folyamatban ma is rejtvénytyszerű számunkra az egyedi, szellemi lélek, személyes voltunk magjának megjelenése, a tágasabb, nem donceeli értelemben vett „animáció”. Ennek filozófiai és teológiai értelmezése új megvilágításba helyez hagyományos nézeteket, bár – kevés kivételtől eltekintve – ma már e nézetek nem terjednek ki az agy embrionális kifermálódásáig, hanem csak a méhfalba történő beágyazódásig.

Következtetésünk szerény, de megalapozott, ha arra a megállapításra jutunk, hogy számunkra a „fogantatás” időfolyamat és nem meghatározható időpont. Nem tudjuk tehát megmondani személyes voltunk s vele szellemi lelkünk megjelenésének pontos kezdetét, ha csak nem elégszünk meg a körben forgó logikai megállapítással: „Az ember a kezdetével kezdődik.” Hangsúlyozni kell, hogy „számunkra”, mert a kezdet időpontját (népiesen szólva: „pillanatát”) joggal feltételezzük.

A következtetés arra is vonatkozik, hogy a jelzett keretben el kell fogadni katolikusnak mindkét idézett nézetet; tehát azt is, amely az ikresedés és a magpusztulás nehézségeit megmagyarázó pontnak ebben a folyamatban a méhfalba való beágyazódást tekinti. – Ezt ma is kiváló teológusok és orvosok képviselik (pl. Rahner, Cavanagh). Hiszen – és ez a döntő – mindkét nézet, tehát a szimultán és a szukcesszív animáció értelmezési formája egyaránt eleget tesz annak az alapvető katolikus tanításnak, hogy „az életet a leggondosabban kell óvni, már a fogamzástól kezdve” – ahogyan a II. Vatikánum megfogalmazta. Krätzl R. Bruchot idézi. Szerinte a szukcesszív animáció mai képviselőit is kötelezi az egyház tanítása, amit a zsinat megfogalmazott, miközben a korai sejtosztódásban a személyes lélek megjelenésének csak előkészítő szakaszát látják (ezt nevezi Donceel úgy, hogy a megtermékenyített petesejt organikusán már emberre van beprogramozva; a német nyelvben ez a „vorpersonele Stufe”). Erkölcsei megokolása: ebben „a biztosabb utat kell választani”. Majd hozzáteszi, hogy ha valaki ebben a legkezdetibb szakaszban (az első napokban) a magzati fejlődést megszakítja, megszakítja azt, „ami a jövőben mindebből kialakulna”. Az emberi életet legkorábbi szakaszától fogva védelem illeti.

Következtetések adódnak azonban a nézetek szembesítéséből fontos konkrét kérdésekre vonatkozólag is, mint ez: vajon ugyanolyan értelemben, ugyanazokkal a *büntetőjogi következményekkel* kell-e tekintetbe venni a fogantatás egészen korai szakaszában történő megszakító manipulációkat, mint az 1–3. hónapban történő terhességmegszakítást, az általános értelemben vett abortuszt? Hiszen vannak olyan védekezési módok, amelyek a már megtermékenyített petesejtet pusztítják el (pl. bizonyos spirál-fajták). A kifejtettek alapján ezt aligha mondhatjuk megengedettnek, ha az említett filozófiai és teológiai buktatókat figyelembe vesszük. – A másik konkrét következtetés a *mesterséges megtermékenyítésre* vonatkozik. Korábban ugyanis egyes moralisták, akik a szimultán animációt vallották vagy vallják, azért is tiltakoztak, mert szerintük így embriók mennek veszendőbe. Waldemar Molinski, az ismert jezsuita moráleteológus válasza erre az, amire már utaltam: az anyai szervezetben is pusztulásra van ítélve a megtermékenyített sejtek mintegy hetven százaléka. „Ezért a mesterséges megtermékenyítésnél is számolni kell azzal, hogy jelentős számú embrióból nem lesz megfogant élet.” Ebből a szempontból tehát korunk legismertebb moralistái már nyitottabban ítélik meg a mesterséges megtermékenyítés ún. homológ típusát. A *homológ mesterséges megtermékenyítésben* ugyanis a feleség a férjétől művielg nyert hímivarsejtek által válhat termékennyé; és ma már megoldható, hogy az e célra előkészített embriókat mind beültessék az anyaméhbe (ami jelentős erkölcsi problémát küszöböl ki). Nehéz volna viszont erkölcsileg kellő módon megindokolni a *heterológ megtermékenyítést* (például ismeretlen férfi adományozott hímivarsejtjének felhasználásával). Az anglikán egyház teológusai ezt sem utasítják el, szemben a katolikus, a hagyományhű protestáns és az ortodox zsidó egyház teológusaival (egy-két kivételtől eltekintve).

Összegezve az elmondottakat, elfogultság nélkül meg lehet állapítani, hogy a szellemi lélek megjelenésének időpontját megmondani ma sem tudjuk, bár a kezdetet feltehezzük. A mai nézetek a középkorhoz és a későbbi századokhoz viszonyítva leszűkítik a kört a méhfalba való beágyazódásig. *Ami a Teremtő tevékenysége révén abszolút kezdet, azt mi térben és időben csak folyamatként tudjuk nyomon kísélni.* Még a genetikus Blechschmidt, a szimultán animáció több mai képviselőjének koronatanúja is a megtermékenyítés „napjáról” beszél (Tag der Befruchtung). Az ikresedési szakasz eldönti a kezdődő emberi élet egyediségét (ami a személyes lét alapja), a méhfalba való beágyazódás pedig maga mögött hagyja a génmanipulációk kísérleteit, a méhen kívüli terhesség lehetőségét és a nagy százalékban föllépő embrióelhalás esélyeit.

Korunk katolikus erkölcsoteológiája útban van nagykorúságának felsőbb osztálya felé. Az egyház tekintélyének és küldetésének alapját nem adja fel, de az eddigieknél nagyobb figyelmet szentel a döntések és a nézetek hatásainak, következményeinek (teleologikus szemléletmód). Ugyanakkor pedig nyitottságra törekszik. Ne akarjunk tehát pápábbak lenni a pápánál. Gál Ferenc megállapítására érdemes odafigyelni: „Az Egyház csak olyan nézet ellen tiltakozott, amely a lélek teremtésének időpontjául a születést (DS 2135) vagy az első értelmi aktust jelölte meg” (DS 3220).” A teológus álláspontjára is érvényes a megállapítás: nézete annyit ér, amennyit az érvei.

Számunk szerzői

Csapodi Csaba történész

Mátyus Aliz író, szociográfus

Hans Rotter moráleteológus, Ausztria